

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки**

Вітенко М. Д., Кобильник Р.В.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯН

**Навчально-методичний посібник для студентів, які навчаються за
освітньо-професійною програмою «Історія та археологія», спеціальністю
032 «Історія та археологія», галузі знань 03 «Гуманітарні науки»**

Івано-Франківськ, 2024

УДК 94(100)
ББК 63.3(2)41
В -54
К – 54

Вітенко М.Д., Кобильник Р.В. Джерелознавство історії зарубіжних слов'ян. Навчально-методичний посібник для студентів галузі знань «03 Гуманітарні науки», спеціальності 032 «Історія та археологія». Івано-Франківськ, 2024. 36 с.

У навчально-методичному посібнику пропонуються рекомендації для роботи студентів із писемними джерелами з історії слов'янських народів з найдавніших часів до сучасності. Значна увага приділяється документам і матеріалам, які найповніше розкривають політичні, соціально-економічні і культурні особливості розвитку слов'ян. У посібнику вміщено програму курсу, плани лекцій, плани семінарських занять та методичні рекомендації до них, питання до контрольної роботи, тематика рефератів програмові вимоги та список рекомендованої літератури.

Рецензенти:

Рецензенти:

Комар В. Л., доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії Центральної та Східної
Європи і спеціальних галузей історичної науки
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Дебенко В. З., кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії Центральної та Східної
Європи і спеціальних галузей історичної
науки Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

**Рекомендовано до друку рішенням кафедри історії Центральної та
Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки
(протокол № 1 від “ 30” серпня 2024 р.)**

© Вітенко М., 2024 рік

©Кобильник Р., 2024 рік

© ПНУ, 2024 рік

Зміст

Передмова.....	4
Програмні компетентності та результати навчання.....	5
Система оцінювання.....	8
Тематичний план.....	10
Навчальна програма	13
Семінарські заняття.....	17
Тематика самостійної роботи.....	30
Програмові вимоги.....	31
Індивідуальні завдання.....	33
Рекомендовані джерела та література.....	35

ПЕРЕДМОВА

Вивчення історії Центрально-Східної Європи є важливим складовою розуміння української історії та її інтегрованості в загальноєвропейський та світовий процес. Джерела визначають основу розуміння історичного пізнання. Тому значна увага необхідно приділити писемним пам'яткам, які найповніше розкривають етнічні, політичні, соціально-економічні і духовні особливості розвитку народів Центрально-Східної Європи.

«Джерела з історії Центрально-Східної Європи» – це дисципліна, яка вивчає писемні джерела, їх класифікацію, зміст та інтерпритацію в науковому і навчальному процесі. Важливою особливістю курсу є те, що він зорієнтований на засвоєння і застосування студентами спеціальності 014.03 – Середня освіта (історія та громадянська освіта) теоретичних і практичних знань з історії країн Центрально-Східної Європи.

Мета навчальної дисципліни – полягає в тому, щоб поглибити історичні знання студентів з історії народів Центральної та Східної Європи. Викладання цього курсу сприятиме формуванню основних професійних навиків і вмінню працювати з різними історичними джерелами, а також дати студентам знання з теорії і методології джерелознавства, практичні навички роботи з історичними джерелами, інформацію про існуючі письмові джерела. Цілі навчальної дисципліни- ознайомити студентів з основними принципами і методами пошуку та роботи з історичними джерелами; аналізувати історичні джерела; брати участь у дискусіях на суспільно-історичні теми; формувати сучасну історико-політичну культуру, свою громадську позицію щодо оцінок різних історичних джерел, аналізувати їхні характеристики; користуватися категорійно-понятійним апаратом джерелознавства, історичними джерелами та довідниковими матеріалами з історії країн Центральної та Східної Європи; виробити в студентів навички самостійних оцінок і власних суджень щодо розглянутих історичних проблемах. Одним з головних завдань курсу є формування в молодого покоління суспільної

свідомості, культури, моралі, самостійного творчого мислення, вироблення патріотичної орієнтації, прагнення до самореалізації.

Програмні компетентності та результати навчання.

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов

Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК)

СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК 2. Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до

архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 6. Здатність використовувати різні методи опрацювання історичних та археографічних джерел, зокрема інструментарії спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК 8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

СК 9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.

СК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів та документів у відповідності до нормативів, організувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

Програмні результати навчання (ПРН).

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.

ПРН 8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері

історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.

ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

ПРН 13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

ПРН 14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

Система оцінювання навчальної дисципліни.

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни Підсумковий бал з навчальної дисципліни складається з підсумкового семестрового балу Упродовж семестру студент отримує бали за різні види робіт, які сумуються в підсумкові семестрові бали.

Підсумковий семестровий бал складається з суми балів, отриманих студентом денної форми навчання за свою навчальну діяльність протягом семестру і дорівнює сумі підсумкового балу за семінарські (практичні) заняття (максимально 40 балів), балу за контрольну роботи (30 балів), балу за контроль самостійної роботи (10 балів) і балу за індивідуальну роботу (20 балів) та в сукупності може складати максимально 100 балів.

Контрольна робота. Впродовж роботи над вивченням дисципліни передбачено проведення контрольної роботи. При цьому за контрольну роботу студент може одержати 30 балів. Написання контрольної роботи є обов'язковим для виставлення підсумкової оцінки при заліку. У випадку, якщо студент з якихось причин не написав жодної контрольної роботи, він вважається таким, що не виконав усіх видів робіт, що передбачаються навчальним планом на семестр з даної дисципліни. Такий студент має змогу скласти залік за талоном № 2, але для цього він повинен виконати передбачене кафедрою завдання.

Контрольна робота передбачає формулювання 6 завдань: 1 теоретичне, 1 практичне (назвати особливості, завдання, чинники, тощо,) 1 практичне (характеристика історичного джерела), 1 знання термінів, 1 знання історичних постатей та 1 на знання хронології.

Критерії оцінки виконання контрольної роботи $10+5+5+4+3+3=30$ балів
Завдання Кількість балів 1 теоретичне 10 балів 2 практичне (назвати особливості, завдання, чинники, тощо) 5 бали 3 практичне (характеристика історичного джерела) 5 бали 4 знання історичних термінів 4 бал 5 знання історичних постатей 3 бал 6 знання хронології 3 бал Разом 30 балів

Семінарські заняття.

У ході поточного контролю здійснюється усне та письмове опитування з тем, передбачених для семінарських занять.. Оцінювання знань на семінарських заняттях проводиться за 100 бальною шкалою.

На семінарському занятті діє такий принцип оцінювання:

“90-100” балів – знання студента(ки) відмінні. Студент(ка) глибоко, ґрунтовно в деталях володіє теоретичними знаннями з навчального курсу. Виявляє усвідомлені уміння і навички, необхідні для майбутньої роботи, вміє використовувати необхідну джерельну базу та історіографію, порівнювати, співставляти різні явища і процеси, давати вичерпний аналіз порушеної проблеми, володіє понятійно-категоріальним апаратом дослідження тощо. Володіє просторовою компетенцією, вмінням систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал, історичним критичним мисленням, може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси в науковій діяльності, має синтетичне мислення та ін.

“70-89” бали – знання студента(ки) добрі. Студент(ка) має глибокі й повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен(на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена. Володіє понятійним апаратом, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал, будує аргументацію на основі доказів. Вміє організувати пошук, аналіз та інтерпретацію візуальних джерел, може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси в науковій діяльності, має певний рівень синтетичного мислення, застосовує оптимальну стратегію пізнавальної діяльності тощо. Однак допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності.

“50-69” бали – знання студента(ки) задовільні. У студента(ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (в межах 50% і навіть більше), не

здатен(на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і надто спрощена. Знає історичну термінологію і володіє понятійним апаратом досить посередньо, не вміє до кінця систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал, переконливо аргументувати свою відповідь. Вміє організувати пошук візуальних історичних джерел, але не може їх критично проаналізувати. Володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не послідовно і логічно, не завжди може пояснити причинно-наслідкові зв'язки. “1-49” бали – знання студента(ки) незадовільні. У студента(ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 40%), відсутні уміння й навички, тому він (вона) не здатен(на) їх використовувати на практиці; відповідь не змістовна, в роботі є дуже суттєві помилки. Не ознайомлений(а) належним чином з історичними і культурними процесами в слов'янських землях та не дає відповіді на питання. Практично не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати джерела й історіографію з досліджуваної теми. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом, відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка й оцінка інших. На семінарських заняттях студенту виставляється оцінка за 100 бальною шкалою.

Умови допуску до підсумкового контролю.

Форма і терміни підсумкового контролю визначаються навчальним планом. Студент(-ка) допускається до підсумкового контролю за умовивідпрацювання усіх «заборгованостей» та набору 50 і більше балів.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усь ого	у тому числі					ус бо го	у тому числі				
л		п	ла б	ін д	с.р .	л		п	ла б	ін д	с. р .	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1.												
Тема 1. Предмет і завдання навчального курсу “Джерела з історії Центрально-Східної Європи ”	8					8						
Тема 2. Джерела античності та доби раннього середньовіччя про походження та розселення слов’ян	14	2	4			8						
Тема 3. Арабські джерела	6		2			4						
Тема 4. Літописи як основні джерела з історії Давньоруської держави	8	2	2			6						
Тема 5. Законодавчі джерела з історії Русі	10	2	2			6						
Тема 6. Джерела публіцистики	4		2			2						
Модуль 2												
Змістовий модуль 1.												
Тема 7. Акти Великого Князівства Литовського як джерела з історії Білорусії	6		2			4						
Тема 8. Джерела з історії Польщі IX – XVIII ст.	6	2	2			2						
Тема 9. Джерела з	8	2				6						

історії чеських і словацьких земель X – XVIII ст.												
Тема 10. Джерела з історії Болгарії VIII – XV ст.	4	2				2						
Тема 11. Джерела з історії Сербії X – XVIII ст	6		2			4						
Усього годин	90	12	18			60						

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Тема 1. Предмет і завдання спецкурсу “Джерелознавство історії зарубіжних слов’ян”

Актуальність проблеми. Предмет і завдання спеціурсу. Історичне джерело. Джерел о знавство і його функції. Класифікація історичних джерел за типами і видами. Масові і унікальні джерела. Методика використання історичних джерел у науових дослідженнях. Аналітична і синтетична критика джерел.

Тема 2. Джерела античності та доби раннього середньовіччя про походження та розселення слов’ян.

Античні свідчення про слов’ян: Пліній Старший, Тацит, Птолемей. Йордан і його “Історія готів”. Візантійські автори другої половини VI – VIII ст.: Приск, Прокопій Кесарійський, Агафій Мірінейський, Менандр Протектор, Маврикій, Феофілакт Сімоката. Розвиток слов’янських народів в працях Костянтина Багрянородного. Лев Диякон. Франкські хроніки: Псевдофредегар, “Історія Карла Великого” Ейнгарда. Німецькі джерела: “Баварський географ”, Хроніка Равенського Аноніма, “Слов’янська хроніка” Гельмольда. Джерела іншої приналежності Західної Європи: повідомлення англійського короля Альфреда, скандинавські та ісландські саги і легенди.

Тема 3. Арабські джерела.

Причини інтересу арабських авторів щодо слов’ян. Визначні арабські історики та географи про розселення, побут та вірування слов’ян. Використання арабських джерел в історичних дослідженнях.

Тема 4. Літописи як основні джерела з історії Давньоруської держави.

Поняття про літопис. Літописний звід. Протограф. Редакція літопису. “Повість временних літ”, її редакції, склад і джерела. Проблема походження Давньоруської держави на сторінках літопису. Новгородське і Псковське літописання. Володимиро-Суздальська літописна традиція.

Тема 5. Законодавчі джерела з історії Русі.

“Руська Правда” як основне законодавче джерело періоду Київської Русі.

Походження, редакції, склад і джерела “Руської Правди”. Правове становище населення Київської Русі за “Руською Правдою”. Соціально-економічна історія руських земель на сторінках “Руської Правди”. Судові і уставні грамоти як законодавчі джерела з історії Русі XIV – XV ст.

Тема 6. Джерела публіцистики як історичне джерело.

Формування великодержавної ідеології в російській публіцистиці. Філофей і його “Сказання про Москву, як про Третій Рим”. Джерела церковно-політичної думки. Ідеологічна боротьба в Московській державі, її зміст і спрямованість (Твори Івана Грозного і Андрія Курбського. І. С. Пересветов). Відображення внутрішньої і зовнішньої політики Москви в публіцистиці XVII ст. (“Сказание” Авраамія Поліцина, Григорій Котошихін “О России в царствование Алексея Михайловича”).

Тема 7. Акти Великого Князівства Литовського як джерела з історії Білорусії.

Литовська метрика, її склад і джерела. Документальні джерела: акти городських, земських і підкоморних суддів, матеріали магдебурій, жалувані грамота. Литовські статuti, “Устава на волоки” 1557 р. Джерела до вивчення соціально-економічної історії Білорусії: інвентарі, ревізії, писцові книги. Щоденник Люблінського сейму 1569 р.

Тема 8. Джерела з історії Польщі IX – XVIII ст.

Наративні джерела: хроніки Галла Аноніма, Вінцентія Кадлубека, Великопольська хроніка. “Історія Польщі” Яна Длугоша. Історичні твори XVI – XVIII ст. Пам’ятки польського права: Польська правда, Статuti Казимира Великого, статuti Ласького, Конституція 3 травня 1791 р. Джерела до вивчення соціально-економічних відносин в польських землях: візитації, книги бенефіціїв, інвентар, люстрації.

Тема 9. Джерела з історії чеських і словацьких земель X – XVIII ст.

Наративні джерела з історії Чехії: хроніки Козьми Празького, Вінцентія,

Збраславська хроніка. Хроніка т. зв. Даліміла. “Чеська хроніка” Пулкави. Хроніка Джовані Марінюле. Документальні джерела XI – початку XVI ст.: грамоти, земські дошки, документи церковного управління. Джерела державних і станових установ після 1526 р.: маєстат, патент, послання, декрет, канцелярські книги, бернірула. Формування ідеології гусизму. Тюри Яна Гуса та його ідейних попередників: “Послання магістра Яна Гуса”, Петро із Младоньовіц “Донесення про магістра Яна Гуса в Констанці”. Джерела про програмові вимоги і тактику таборитів. Джерела з табору бюргерської опозиції. Актові матеріали. Постанови гуситських сеймів. Договори Праги з союзниками, гуситські маніфести. Феодально-католицькі джерела.

Тема 10. Джерела з історії Болгарії VIII – XV ст.

Найдавніші вітчизняні джерела з історії Болгарії: пам’ятки епіграфіки, Закони хана Крума, “Синодик болгарської церкви”. Давню болгарські літературні пам’ятники. Климент Охридський, Костянтин Преславський, Іоан Екзарх. Історичні та полемічні тюри IX – XII ст.: “Іменник болгарських ханів”, “Ізборник царя Симеона”. Чорноризець Храбр “Про письмена”. Козьма Пресвітер “Бесіда про новоявленну ересь Богуміла” Історична традиція XIII – XV ст.: болгарські переклади візантійських хронік Константина Манассії, Іоанна Малали, Георгія Амартола, Симеона Лагофета, Іоанна Зонари. Анонімна хроніка початку XV ст. Життя і похвальні слова. Іноземні джерела з історії Болгарії.

Тема 11. Джерела з історії Сербії X – XVIII ст.

Візантійські автори. “Літопис попа Дуклянина”. Документальні джерела. Наративні джерела з історії сербських земель: Життя Неманії, “Життя королів і архієпископів сербських”. Матфіали дипломатії. “Законник Стефана Душана”, як основний законодавчий пам’ятник середньовічної Сербської держави. Кадастровідефтери. Протоколи і ділова документація.

Тема 12. Джерела з історії Хорватії і Словенії XII – XVIII ст.

Наративні джерела: “Діяння королів Далмації і Хорватії”, Фома Сплітський

“Історія архієпископів Салони і Спліта”, Міха Мадієв “Про діяння римських імператорів і святах отців”, хроніка аббата Іоанна фон Вітрінга. Матеріали до вивчення соціально-економічних відносин. Хорватські і словенські урбарії
Документи державних органів влади і установ. Законодавчі кодекси: “Книга статутів Дубровника”, “Винодольський Закон”, “Швабське зерцало”.
Іноземні твори з історії Хорватії і Словенії XVI – XVIII ст.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Свідчення візантійських авторів V–X ст. про слов'ян.

1. Слов'янські племена в історичних творах Пріска Панійського і Прокопія Кесарійського.
2. Військово-етнографічна інформація про слов'янські племена у працях Агафія Міринейського, Менандра та Маврикія.
3. Феофілакт Сімокатта про життя й побут слов'ян на Балканах та їх війни з візантійцями.
4. Слов'яни у доробку Константина VII Багрянородного.
5. Балканські війни київського князя Святослава у висвітленні Лева Диякона.
6. Хроністи Іоанн Малала та Феофан Сповідник про слов'ян.
7. Слов'яни в описах церковних істориків Євагрія Схоластика та Іоанна Ефеського.

Джерела та література

1. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / З англ. пер. Р. Ткачук та Ю. Терех. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vlasto_AP/Zaprovadzhenia_khrystyianstva_u_slov_ia_n.pdf?
2. Гейштор А. Слов'янська міфологія. К., 2014. 416 с. 11
https://shron1.chtyvo.org.ua/Heishtor_Aleksand/Slovianska_mifolohiia.pdf
3. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.
4. Дейвіс Норман. Боже ігрище. Історія Польщі. К. 2008. 1079 с.
5. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.
6. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001. 660 с.

7. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) / упоряд. В.І.Яровий, С.М.Мотрук, В.П.Шумило та ін.; за ред. В.І.Ярового. – К.: Либідь, 2011. – С.9–30, 158–163.

Тема 2. Арабські джерела для вивчення народів ЦСЄ.

План

1. Загальна характеристика арабських джерел VII – XII ст. щодо слов'ян.
2. Розселення та антропологічні описи слов'янського населення.
3. Суспільно-державний устрій у слов'ян за свідченням арабських авторів.
4. Військова справа слов'янських народів у творах арабських істориків та мандрівників.
5. Господарство та промисли слов'ян.
6. Релігія та звичаї слов'янських народів.
7. Домашній побут слов'ян.

Література

1. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / З англ. пер. Р. Ткачук та Ю. Терех. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Vlasto_AP/Zaprovadzhennia_khrystyanstva_u_slovian.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Vlasto_AP/Zaprovadzhennia_khrystyanstva_u_slovian.pdf)
2. Гейштор А. Слов'янська міфологія. К., 2014. 416 с. 11
https://shron1.chtyvo.org.ua/Heishtor_Aleksand/Slovianska_mifolohiia.pdf
3. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.
4. Дейвіс Норман. Боже ігрище. Історія Польщі. К. 2008. 1079 с.
5. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.
6. Конча С. Якими ми були 1000 років тому (рання Русь очима східних авторів). URL:

https://texty.org.ua/articles/13247/Jakymy_my_buly_1000_rokiv_tomu_ranna-13247/

7. Мартиняк І. Арабські джерела про слов'ян: Ібн Русте “Книга коштовних скарбів”. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/journals/index.php/mythology/article/viewFile/651/653>
8. Томенчук Б. Черногора в історії давніх слов'ян (за Ал-Мас'уді X ст.). *Галичина*.2002. Ч.8. с.25-31

Тема 3. Літописання руських земель X – XIII ст.

План

1. Політична історія Русі на сторінках «Повісті минулих літ».
2. Зовнішня політика руських князів.
3. Місцева літописна традиція.

Література

1. Історія української культури у 5 т. / НАН України; редкол.: Б. Є. Патон [та ін.] - К. : Наук. думка, 2001 - Т. 1 : Історія культури давнього населення України / Ю. С. Асеев, В. Д. Баран, І. А. Баранов [та ін.]; редкол. тому: П. П. Толочко [та ін.]. - 2001. - 1134 с.
2. Галицько-Волинський літопис. URL:
https://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=8&bookid=0#google_vignette
3. Літопис Руський.-К., 1989.
4. Толочко П.П. Літописи Київської Русі.- К., 1994.
5. Чугаєва І.К. Чернігівське літописання XI–XIII ст.: історіографічний міф чи історичне джерело? [Текст] : монографія / І. К. Чугаєва; відп. ред. В. О. Дятлов. – Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2018. – 336 с

На семінарському занятті студенти повинні зосередити увагу на таких питаннях :

- редакції, склад і джерела «Повісті минулих літ»;
- загальноруська спрямованість історичного джерела;
- історія земель Північно-Східної Русі на сторінках «Повісті...»;
- особливості новгородського літописання, проблема авторства;
- місцевий характер Новгородського літопису;
- релігійна і загальноруська тенденція Володимиро-Суздальського літопису.

Тема 4. Суд та соціальна структура суспільства Київської Русі за “Руською Правдою”

1. Суд та судочинство у “Руській Правді”.
2. Соціальна стратифікація населення за “Руською Правдою”.
3. Князь та дружина.
4. Смерди та верв. Закупи. Холопи.

Література

1. Клименко С. В. Види злочинів, система покарань і судочинство за "руською правдою". *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 214-217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2012_3_79
2. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.
3. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1998.
4. Правда Руська. / Українська література XI — XIII ст. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr2.htm>
5. Толочко П. Л. Літописи Київської Русі. К., 1994.

Тема 5.: Пам'ятки публіцистики як історичне джерело.

ПЛАН

1. Джерела церковно-політичної думки Московської держави.
2. Ідеологічна боротьба в Московській державі, її зміст і спрямованість.
(Твори Івана Грозного і Андрія Курбського. І.С.Пересветов).
3. Відображення загарбницької політики Москви в публіцистиці XVII ст.

Література

1. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.
2. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.
3. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 199
4. Моїсеєнко Л. М. Відображення міфу «Москва – Третій Рим» в політиці Росії: історіографія проблеми. *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*. 2020. Вип.16.
5. Панасюк В. Політико-правове трактування концепції «Москва – третій Рим» та її ідеологічне обґрунтування російської експансії. *Політикус*. 2023. Вип.4. URL: http://politicus.od.ua/4_2023/12.pdf

На семінарському занятті студенти повинні зосередити увагу на таких питаннях :

- особливості творів на релігійну тематику і їх значення як історичних джерел;
- Йосиф Волоцький і його твори;
- Ніл Сорський і його вчення;
- боротьба стяжателів з не стяжателями;
- Андрій Курбський і його «Сказання про великого князя московського»;
- відповідь Івана Грозного;
- виправдання завойовницької політики Московської держави в публіцистиці російських книжників;
- російський месіанізм.

**Тема 6: АКТИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО
ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ БІЛОРУСІЇ.**

П Л А Н

1. Литовська метрика та її склад.
2. Документальні джерела з історії білоруських земель: акти городських, земських і підкоморних суддів, матеріали магдебурій, жалувані грамоти.
3. Литовські статuti, « Устав на волоки » (1557 р.).
4. Джерела для вивчення соціально-економічної історії Білорусії: інвентарі, ревізії, писцові книги.
5. Щоденник Люблінського сейму 1569 р.

Література

1. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.
2. 9. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1998.
3. Литовська метрика. Книга 561: ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. Кравченко, відп. ред. П. С. Сохань; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наук. т-во ім. Шевченка в Америці. – Київ: [б.в.], **2005**. – 599 с
4. Макарчук С. Писемні джерела з історії України.-Львів, 1998.
5. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) Навч. посібник / упорядник В. І. Яровий та ін. К., 2011. 416 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права України.-Том І.-К., 1997.

На семінарському занятті студенти повинні зосередити увагу на таких

питаннях :

- розкрити характер, зміст і структуру “Литовської метрики” і її значення як історичного джерела;
- характеристика основних документальних джерел, їх особливості і застосування;
- реформи державного апарату, соціальні зміни на сторінках “Литовських статутів”;
- земельна реформа у Великому князівстві Литовському за даними “Устави на волоки”;
- характеристика джерел з соціально-економічних відносин;
- процеси об’єднання Польщі і Литви в Річ Посполиту за матеріалами “Щоденника Люблінського сейму”.

Тема 7. Джерела з історії гуситського руху

1. Формування ідеології гусизму. Твори Яна Гуса та його ідейних

попередників. “Послання магістра Яна Гуса”. Петро із Младоньовіц “Донесення про магістра Яна Гуса в Констанці”.

2. Джерела про програмні вимоги і тактику таборитів.

3. Джерела з табору бюргерської опозиції. Актові матеріали. Постанови гуситських сеймів. Договори Праги з союзниками, гуситські маніфести. Феодально-католицькі джерела.

Література

2. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.

3. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.

4. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя)

Навч. посібник / упорядник В. І. Яровий та ін. К., 2011. 416 с

На семінарському занятті студенти повинні зосередити увагу на таких питаннях :

- охарактеризувати творчу спадщину попередників Яна Гуса;
- проаналізувати твори Яна Гуса;
- розкрити особливості формування ідеології гусизму за матеріалами чеських хроністів;
- “Гуситська хроніка” Лаврентія із Бжезовой
- джерела таборитів;
- Ян Жижка в історичних творах;
- джерела бюргерської опозиції.

Тема 8. Середньовічні польські хроніки

1. “Хроніка поляків” Галла Аноніма та Хроніка Вінцентія Кадлубека.
2. “Велика хроніка про Польщу, Русь та їхніх сусідів” та “Хроніка Янка з Чарнкова”.
3. Праці Яна Длугоша. “Хроніка польська” М. Кромера.
4. “Трактат про дві Сарматії” М. Меховського та “Опис Європейської Сарматії” О. Гаваньїні.
5. “Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі” Мацея Стрийковського та “Хроніка Польська” Марціна Бельського.

Література

1. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.
2. Дейвіс Норман. Боже ігрище. Історія Польщі. К. 2008. 1079 с.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.
4. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред. В. І. Ярового. К., 2001.
5. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001. 660 с.
6. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.
7. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1998.
8. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) Навч. посібник / упорядник В. І. Яровий та ін. К., 2011.

Тема 9. Сербське суспільство і держава згідно з даними “Законника Стефана Душана”

1. “Законник Стефана Душана” як історичне джерело.
2. Царська влада.
3. Політичний лад. Становище “властелів”.
4. Церква і духовенство.
5. Аграрні відносини. Розвиток міст, ремесла й торгівлі.
6. Становище вільного рядового населення.
7. Становище залежних категорій населення.

Література

1. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / За ред. В. І. Ярового. К., 2001.
2. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001. 660 с.
3. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.
4. Мазурчак Л. Законник Стефана Душана як джерело сербського середньовічного права. Записки Львівського медієвістичного клубу. Випуск № 3. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mazurchak_Lidiiia/Zakonnyk_Stefana_Dushana_iak_dzherelo_serbskoho_serednovichnoho_prava.pdf
5. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) / упоряд. В.І.Яровий, С.М.Мотрук, В.П.Шумило та ін.; за ред. В.І.Ярового. – К.: Либідь, 2011.

ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Предмет та методологічні засади історичного джерелознавства.
2. Джерелознавчі проблеми історії слов'ян.
3. “Великопольська хроніка”: її склад та джерела. Дослідження “Великопольської хроніки” в історіографії.
4. Давньопольська історія на сторінках “Великопольської хроніки”.
5. Законник Стефана Душана.
6. Листування Івана IV Грозного та Андрія Курбського як історичне джерело.
7. Соборне уложеніє 1649 р.
8. Реформи у Росії за творами І. Пересвєтова.
9. Джерела з історії Російської імперії (1721 – 1917 рр.)
10. Джерела з історії СРСР: усна та письмова історія.
11. Джерелознавча справа в Радянському Союзі.
12. Сучасна система державних архівів та зібрань рукописів і стародруків Російської Федерації.
13. Сучасна система державних архівів Республіки Білорусь.
14. Польські державні архіви та книгозбірні рідкісних книг.
15. Мережа державних архівів та бібліотек з рідкісними рукописами і стародруками Болгарії.
16. Система державних архівів Сербії, Словенії, Хорватії, Боснії і Герцоговини та Македонії.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ

1. Предмет і завдання спецкурсу.
2. Історичне джерело. Джерелознавство і його функції.
3. Класифікація історичних джерел за типами і видами. Масові й унікальні джерела.
4. Методика використання історичних джерел у наукових дослідженнях. Античні свідчення про слов'ян: Пліній Старший, Тацит, Птолемей. Йордан і його "Історія готів".
5. Візантійські автори другої половини VI – VIII ст.: Приск, Прокопій Кесарійський, Агафій Міринеуский, Менандр Протектор, Маврикій, Феоділакт Сімоката.
6. Розвиток слов'янських народів в працях Костянтина Багрянородного. Лев Диякон.
7. Франкські хроніки: Псевдофредегар, "Історія Карла Великого" Ейнгарда.
8. Німецькі джерела: "Баварський географ", Хроніка Равенського Аноніма, "Слов'янська хроніка" Гельмольда.
9. Англійські та скандинавські джерела: повідомлення англійського короля Альфреда, скандинавські та ісландські саги і легенди.
10. Визначні арабські історики та географи про розселення, побут та вірування слов'ян.
11. Поняття про літопис. Літописний звід. Протограф. Редакція літопису.
12. "Повість временних літ", її редакції, склад і джерела.
13. Новгородське і Псковське літописання.
14. Володимиро-Суздальська літописна традиція.
15. "Руська Правда" як основне законодавче джерело.
16. Походження, редакції, склад і джерела "Руської Правди".
17. Правове становище населення Київської Русі за "Руською Правдою".
18. Соціально-економічна історія руських земель на сторінках "Руської Правди".

19. Джерела з історії російського законодавства XIV – XVII століття.
20. Судові і уставні грамоти як законодавчі джерела з історії Північно-Східної Русі XIV – XV ст.
21. Кодифікація російського законодавства в XV – XVI ст.: Судебники 1497 і 1550 рр., “Стоглав”, Судебник 1589 р.
22. Російські законодавчі джерела XVII ст. “Соборне уложення” 1649 р., “Новоуказні статті”, “Новоторговий устав” 1667 р.
23. Формування великодержавної ідеології в російській публіцистиці. Філофей і його “Сказання про Москву, як про Третій Рим”.
24. Ідеологічна боротьба в Московській державі, її зміст і спрямованість (Твори Івана Грозного і Андрія Курбського. І. С. Пересветов).
25. Відображення внутрішньої і зовнішньої політики Москви в публіцистиці XVII ст. (“Сказание” Авраамія Поліцина, Григорій Котошихін “О России в царствование Алексея Михайловича”).
26. Литовська метрика, її склад і джерела.
27. Документальні джерела: акти городських, земських і підкоморних суддів, матеріали магдебурій, жалувані грамота.
28. Литовські статути, “Устава на волоки” 1557 р.
29. Джерела до вивчення соціально-економічної історії Білорусії: інвентарі, ревізії, писцові книги. Щоденник Люблінського сейму 1569 р.
30. Наративні джерела: хроніки Галла Аноніма, Вінцентія Кадлубека, Великопольська хроніка. “Історія Польщі” Яна Длугоша.
31. Історичні твори XVI – XVIII ст.
32. Пам’ятки польського права: Польська правда, Статути Казимира Великого, статути Ласького, Конституція 3 травня 1791 р.
33. Джерела до вивчення соціально-економічних відносин в польських землях: візитації, книги бенефіціїв, інвентар, люстрації.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Розселення слов'ян за «Повістю минулих літ».
2. Повідомлення арабського мандрівника Ібн-Фадлана «Про русів» на Волзі.
3. Роль варягів у виникненні Київської Русі за «Повістю минулих літ».
4. Запровадження християнства згідно «Повісті минулих літ».
5. Соціальна боротьба між князями і боярами
6. Літописні повідомлення про монгольську навалу.
7. Ідея сильної князівської влади у «Слові Данила Заточеника».
8. Куликовська битва згідно «Сказання про Мамаєве побоїще».
9. Боротьба Пскова проти Литви і Німецького ордену в «Повісті про Довмонта».
10. Розгром Москви Тохтамишем у 1382 р. у «Повісті про нашестя Тохтамиша на Москву».
11. Приєднання Новгороду до Московської держави за Московською і Новгородською повістями про похід Івана III на Новгород.
12. Боротьба проти єретиків у Московській державі у другій половині XV ст. (за «Посланням Геннадія Іоасафу»).
13. Проект державних реформ за творами І. Пересвєтова.
14. Завоювання Казані Іваном Грозним на сторінках «Казанської історії».
15. Опричнина Івана Грозного по записках І. Штадена.
16. Дві концепції самодержавства у листуванні Івана Грозного та Андрія Курбського.
17. Становище жінок у російському суспільстві згідно «Домострою».
18. Авраамій Паліцин про причини і наслідки Смутного часу.
19. Проект державних перетворень Ю. Крижанича у його «Політиці».
20. Записки Е. Кемпфера про перський похід С. Т. Разіна.
21. Соловецьке повстання 1668 – 1676 рр. (за «Повістю про облогу Соловецького монастиря»).
22. Московське повстання 1682 р. у «Записці про стрілецький заколот».

23. Передумови і причини Північної війни за книгою П. П. Шафірова «Роздуми про причини Свейскої війни».
24. Основні події Північної війни за твором «Гісторія Свейскої війни».
25. Московія в свідченнях Сигізмунда Герберштайна.
26. Традиції слов'ян у творі М. Литвина «Про звичаї татар, литовців і московитян».
27. Державний та суспільний устрій Московської держави у свідченнях італійських дипломатів і купців.
28. Державний та суспільний устрій Московської держави у свідченнях англійських дипломатів.
29. Державний та суспільний устрій Московської держави у свідченнях шведських дипломатів.
30. Зовнішня політика Московського Царства в публіцистичних джерелах XVI – XVII ст.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / З англ. пер. Р. Ткачук та Ю. Терех. К.: Юніверс, 2004. 496 с.
[https://shron1.chtyvo.org.ua/Vlasto_AP/Zaprovadzhenia_khrystyianstva_u_slovian.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Vlasto_AP/Zaprovadzhenia_khrystyianstva_u_slovian.pdf)
2. Гейштор А. Слов'янська міфологія. К., 2014. 416 с. 11
https://shron1.chtyvo.org.ua/Heishtor_Aleksand/Slovianska_mifolohiia.pdf
3. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії і цивілізації. К., 2000. 499 с.
4. Дейвіс Норман. Боже ігрище. Історія Польщі. К. 2008. 1079 с.
5. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.
6. Збагнути Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна. Упор. О.Палій. 2022. 400с.
7. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.) / За ред. В. І. Ярового. К., 2001.
8. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001. 660 с.
9. Калакура Я. С. та ін. Історичне джерелознавство. К., 2002.
- 10.Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1998.
- 11.Толочко П. Л. Літописи Київської Русі. К., 1994.
- 12.Чорній В. Історія Болгарії. – Львів, 2007.
- 13.Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян (Давня доба, Середньовіччя) Навч. посібник / упорядник В. І. Яровий та ін. К., 2011. 416 с/
- 14.Chronicon Aulae Regiae – Zbraslavská kronika <http://www.e-stredovek.cz/view.php?cisloclanku=2007020004>

15. Cronica conflictus Wladislai Regis Poloniae cum Cruciferis. Anno Christi 1410, wyd. Z. Celichowski, Poznań 1911.
16. Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Bertold Bretholz. Berlin: 1923, seria: Monumenta Germaniae Historica.
https://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000683_00002.html?sortIn dex=010:060:0002:010:00:00
17. Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście
<https://polona.pl/item/joannis-dlugossii-senioris-canonici-cracoviensis-opera-omnia-jana-dlugosza-kanonika,MTkyNTU3/4/>
18. Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum. Jana Z Czarnkowa Kronika Polska. 1333-1384. [Preceded by Part of a Rocznik and Followed by Others.] (Opracował Jan Szlachtowski.)
19. Kronika książąt polskich, [w:] "Monumenta Poloniae Historica", t. 3, Lwów 1878.
20. Kronika Lechitów i Polaków napisana przez Godzisława Baszko Kustosza Poznańskiego w drugiej połowie wieku XIII: z dawnego Rękopismu Biblioteki Willanowskiéy przetłomaczona. Hipolit Kownacki (tł.). Warszawa: XX. Pijarzy, 1822.
https://books.google.pl/books?id=LNBbAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
21. Kronika Marcina Galla przełożona na język polski i objaśniona. Zygmunt Komarnicki (tł.). Warszawa: Zygmunt Komarnicki, 1873.
https://pl.wikisource.org/wiki/Kronika_Marcina_Galla
22. Kronika wielkopolska. Kazimierz Abgarowicz (tł.), Brygida Kürbis (red.). Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2010.
23. Kronika Wincentego Kadłubka [w:] Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski, T. 2, pod red. Augusta Bielowskiego, Lwów 1872.
<http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=17159&from=publication>
24. Kroniki doby Karla IV.. Praha: Svoboda, 1987.

25. Księga henrykowska, właśc. Liber foundationis claustris sanctae Mariae Virginis in Heinrichow (Księga założenia klasztoru świętej Marii Dziewicy w Henrykowie <http://digital.fides.org.pl/publication/834>)
26. NECHUTOVÁ, Jana. Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha: Vyšehrad, 2000.
27. Přibíka z Radenína, řečeného Pulkava, „Kronika česká“, na stránkách Moravia Magna. http://www.moraviamagna.cz/povesti/p_pu_2pc.htm
28. ŘEZBÁŘ, Jindřich. Cronica domus Sarensis. Brno: Krajské nakladatelství, 1964.
<http://www.clavmon.cz/clavis/FRRB/chronica/Cronica%20domus%20sarensis.htm>
29. Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila
https://cs.wikisource.org/wiki/R%C3%BDmovan%C3%A1_kronika_%C4%8Desk%C3%A1_tak_%C5%99e%C4%8Den%C3%A9ho_Dalimila
<https://archive.org/stream/rmovankronikaes00jiregoog#page/n5/mode/2up>
30. Staré letopisy české: (texty nejstarší vrstvy). Praha: Filosofia, 2003.
Vavřinec z Březové. Husitská kronika.
<http://www.clavmon.cz/clavis/FRRB/chronica/CHRONICON%20LAURENTII%20ODE%20BRZEZOWA.htm>

Інформаційні ресурси

1. https://wiki.cuspu.edu.ua/index.php/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2#.D0.A1.D0.B0.D0.BC.D0.BE.D1.81.D1.82.D1.96.D0.B9.D0.BD.D0.B0_.D1.80.D0.BE.D0.B1.D0.BE.D1.82.D0.B0
2. <http://eknigi.org/istorija/>
3. <http://litera-ua.livejournal.com/>

4. <http://www.kodges.ru/history>
5. <http://istoriofil.org.ua/>